

פליטים ושבוים. המשבר הגדול בעולם היהודי במאה השבע-עשרה. אדם טלר. ירושלים, מאגנס, תשפ"ו. יב+421 עמ'. (02-6586659)

פרופ' אדם טלר מארה"ב עוסק בחקר תולדות יהדות מזרח אירופה, וכבר כתב ספרים ומאמרים רבים בנושא. הפעם הוא מתמקד בתוצאות של אחד האסונות הגדולים ביותר בתולדות העם היהודי - פרעות ת"ח-ת"ט, שנמשכו למעשה לסירוגין יותר מעשר שנים, ופגעו פגיעה אנושה ביהודי אוקראינה, פולין וליטא. רבבות יהודים נרצחו, רבבות נאלצו להימלט מבתיהם, ואלפים רבים נשבו ונמכרו לעבדות בשוקי העבדים באיסטנבול, קהיר וערים אחרות באימפריה העות'מנית. שילוב קטלני של מרד הקוזקים הגדול נגד השלטון הפולני שהיהודים זוהו כחלק ממנו, עם האכזריות ותאוות הבצע של הטטרים, שבט מונגולי פראי שיושב כמה דורות קודם ע"י הטורקים בחצי האי קרים וחי על חרבו ועל סחר בבני אדם ושיתף פעולה באותם שנים עם הקוזקים, עם פלישת הרוסים ממזרח והשוודים ממערב, בתוספת לשנאתם העתיקה והמוששת של תושבי אוקראינה ופולין ליהודים שחיו בקרבם, החיבור של כל אלו הביא לאסון נורא, שתוצאותיו היו בין השאר נדידה של רבבות יהודים צפונה ומערבה לארצות 'האימפריה הרומית הקדושה' - המדינות והנסיכויות שמהוות היום את גרמניה, אוסטריה, צ'כיה, מערב פולין, צפון איטליה ועוד. עיקרו של הספר הוא מחקר מקיף על תולדותיהם והתנהלותם של הפליטים והשבויים מכל הסוגים ומכל המקומות, על כיווני מנוסתם ועל קבלת הפנים שחיכתה להם ע"י יהודי הקהילות שאליהן הגיעו, על הסחר בשבויים ברחבי המזרח התיכון ועל פדיון חלקם הגדול של השבויים היהודים ע"י אחיהם באימפריה העות'מנית בעזרת יהודי העולם כולו, על חזרתם האיטית והמדורגת של רבים מהפליטים לארצות ולערי מוצאם ועל השתקעותם של רבים אחרים בארצות אליהן הגיעו, ועל השפעת האירועים הקשים האלו על העולם היהודי כולו, בעיקר במרכז ומזרח אירופה. בארצות 'הקיסרות הרומית' היו שליטים רבים שהיו מעוניינים בהגירת היהודים אליהם, וציפו לראות ברכה כלכלית בפעילותם המסחרית הנמרצת, בניגוד לרצונם של תושבי הערים הגויים שראו בהם מתחרים פוטנציאליים. המחבר טרח ועבר על אלפי עמודים של ספרי זיכרון, הקדמות של ספרי רבני אותו דור, ותשובות שהזכירו את מאורעות הימים האלו, וגם עיין בכתבי היסטוריוניים ובמסמכים שלטוניים וכנסייטיים רבים ובמחקרים בתריסר שפות, והתוצאה מרשימה ומאלפת. מצד אחד רואים במוחש את האחריות שחשו יהודי העולם לגורל אחיהם גם אם לא דיברו בשפתם ולא נהגו במנהגיהם, ומצד שני את החריצות וכוח הסבל וההתמדה של הפליטים עצמם, שדאגו בכל מקום להמשך הקיום היהודי שלהם ושל זרעם. חבל רק שבתוך המחקר המקיף הזה הכניס החוקר הנכבד כמה אג'נדות

נתקבלו במערכת

מיותרות, כמו למשל שהרבנים החמירו יתר על המידה עם הנשים שנשבו, שהיו צריכות להוכיח לבתי הדין שבעליהן נהרגו כדי להתיר להן להינשא מחדש, או שהן לא נטמאו ע"י שוביהן כדי להתיר להן לחזור לבעליהן (לא נטמאו כלל אם מדובר באשת כהן, ולא נטמאו ברצון - כאשר עלה חשד כזה - אם מדובר באשת ישראל), והוא תלה את זה בממסד רבני גברי לא רגיש - כאשר מדובר ביישום הלכות מפורשות וחד משמעיות, שכל רב עשה כמיטב יכולתו להקל בהן ככל האפשר, שהרי אין מצוה גדולה כהתרת עגונות. המחבר מזכיר בקצרה כמה תופעות לוואי של האירועים הנוראיים הנ"ל - פריחת מרכזי תורה חדשים בגרמניה בעזרת גדולי תורה שנמלטו מהמזרח הבווער, חיזוק הקשרים בין הקהילות היהודיות בעולם בעקבות פעולות הפדיון והשיקום המשותפות, וגם תנועת השבתאות שפרצה והתפשטה בדור שאחרי כן, בין השאר בעקבות הציפיות לגאולה שהרקיעו שחקים אחרי האירועים האלו. מפתח מקיף ומועיל מצורף לסוף הספר.